

**STAN ZACHOWANIA, PROGRAM PRAC
KONSERWATORSKICH ORAZ WYCENA TYCH PRAC
PRZY ŻELIWNYM NAGROBKU
JOHNA BAILDONA
Z CMENTARZA HUTNICZEGO
W GLIWICACH**

Na zlecenie Urzędu Miejskiego w Gliwicach
Wydział Przedsięwzięć Gospodarczych i
Usług Komunalnych
44 – 100 Gliwice
ul. Zwycięstwa 21

wykonał: Janusz Mróz
ul. Czerniakowska 155/67
00 – 453 Warszawa

Gliwice/Warszawa 2010 r.

Pomnik nagrobny Johna Baidona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

1. Uwagi wstępne.

A/ Przyczyna podjęcia się opracowania stanu zachowania pomnika nagrobnego Johna Baidona, programu i wyceny prac przy pomniku:

- zlecenie Urzędu Miasta w Gliwicach, Wydziału Przedsiębiorstw Gospodarczych i Usług Komunalnych, umowa o dzieło nr DU/2010/3426/148/6102 z 27.10.2010 r.
- posiadane uprawnienia i doświadczenie w zakresie konserwacji obiektów metalowych, w tym nagrobkowych obiektów żeliwnych

B/ Powodem udzielenia zlecenia na sporządzenie opracowania przez Urząd Miejski w Gliwicach jest planowanie sfinansowania prac konserwatorskich przy pomniku nagrobnym J. Baidona. Warunkiem zlecenia prac przy tym obiekcie jest uzyskanie decyzji Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach na wykonanie prac w oparciu o przedstawiony program i zakres czynności konserwatorskich.

Wpis do Rejestru Zabytków Województwa Śląskiego, gmina Gliwice, dotyczący pomnika nagrobnego Baidona sformułowany został następująco:

Gliwice	Nagrobek Johna Baidona – odlew żeliwny, neogotycki, zapewne z 1846/47 roku, wykonany w Hucie Gliwickiej – obecnie teren GZUT	B/366/72 27.11.1972
---------	--	------------------------

Wydaje się być rzeczą naturalną, aby pomnik po konserwacji powrócił na swoje pierwotne miejsce.

Należy dodać, że gliwicki Cmentarz Hutniczy nie został wpisany do Rejestru Zabytków i w takim przypadku nie jest chroniony na mocy Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku – Dz. U. 2003 nr 162 poz. 1568.

C/ Zawartość opracowania:

1. Uwagi wstępne
2. John Baidon – „spiritus movens” przemysłu śląskiego
3. Cmentarz Hutniczy w Gliwicach
4. Nagrobek Johna Baidona
5. Stan zachowania pomnika nagrobnego J. Baidona
6. Założenia konserwatorskie do programu prac przy pomniku nagrobnym J. Baidona
7. Program prac konserwatorskich przy pomniku nagrobnym J. Baidona
8. Wycena prac konserwatorskich przy pomniku
9. Uwagi końcowe

2. John Baildon – „spiritus movens” przemysłu śląskiego.

John Baildon uważany jest powszechnie za inżyniera, którego wiedza i działania stały się podstawą rozwoju współczesnego hutnictwa żelaza nie tylko na Śląsku, ale i na kontynencie europejskim. Mimo, iż urodził się w Szkocji (w miejscowości Larbert niedaleko Edynburga - 11 lipca 1772 roku) Baildon swoje życie związał ze Śląskiem, w tym przede wszystkim z Gliwicami.

Przyczynił się bezpośrednio do tego Fryderyk von Reden – dyrektor Wyższego Urzędu Górniczego we Wrocławiu i późniejszy minister w rządzie pruskim odpowiedzialny za uprzemysłowienie Górnego Śląska. Podczas wizyty Redena w Szkocji (w 1789 roku Reden zapoznawał się z osiągnięciami w najbardziej nowoczesnym w owym czasie hutnictwie angielskim) miało miejsce spotkanie z młodym Baildonem, które przyniosło tak owocne dla Śląska rezultaty.

John Baildon rozpoczął zdobywanie doświadczeń w Carron (miejscowości położonej na północny zachód od Aberdeen), gdzie Wiliam Baildon – ojciec pełnił funkcję inżyniera w Zakładach Hutniczych.

Reden zaprosił Johna Baildona do Gliwic i, po jego przybyciu w roku 1793, powierzył mu stanowisko doradcy technicznego przy budującej się tu Królewskiej Odlewni Żelaza. Wzniesiony przez Baildona (według planów Efraima Ludwiga Abts'a) wielki piec opalany koksem (a nie węglem drzewnym) był pierwszy tego typu piecem na kontynencie europejskim. Spust surówki z tego pieca odbył się po raz pierwszy we wrześniu 1796 roku.

Drugim miejscem, które bez wahania kojarzone jest z Baildonem to Katowice i tzw. pudlingarnia¹ - wybudowana przez niego w latach 1800 – 1802. Wprowadzenie nowych technologii oczyszczania surówki hutniczej wyznaczyło nowy kierunek w hutnictwie stali. Od 1823 roku zakłady w Katowicach stały się główną inwestycją osobistą i rodzinną Baildona.

Nieco wcześniej wraz z J. F. Weddingiem wprowadził w życie pomysł F. Redena zbudowania huty żelaza w Chorzowie. Powstały tu cztery wielkie piece nazwane: „Reden”, „Heintz”, „Wedding” i „Gerhard”. Było to największe i najbardziej nowoczesnie prowadzone przedsięwzięcie w Europie.

Baildon nie ograniczał swojego zaangażowania do spraw hutnictwa. Interesował się też górnictwem oraz - ogólnie mówiąc – organizacją życia gospodarczego na Śląsku. Był właścicielem dwóch kopalni węgla w Bełku, gdzie też posiadał majątek ziemski. Zaangażował się w budowę mostu żeliwnego na rzece Strzegomce, Kanału Kłodnickiego i innych inwestycji, które miały usprawnić transport węgla drogą wodną. Wprowadzenie kolei żelaznej zmieniło akcenty w wykorzystaniu wodnego transportu węgla i innych towarów.

W 1804 roku Baildon wybudował (angażując swoje kapitały) hutę cynku w Wełnowcu (Katowice). Prawdopodobnie przewidywał, że właśnie cynk zacznie w niedługim czasie odgrywać rolę jednego z głównych materiałów w rzemiośle artystycznym w dużym stopniu zastępując brąz. Rudę cynku dostarczała założona przez Baildona kopalnia w Brzozowicach.

Niespokojny okres wojen napoleońskich spędził na Morawach, gdzie zajął się wprowadzaniem nowoczesnych technologii hutniczych we Frydlandzie.

Baildon utrwalił swój związek ze Śląskiem żeniąc się w 1804 roku z Heleną Galli, córką gliwickiego kupca. Zamieszkali w kamienicy na gliwickim rynku.

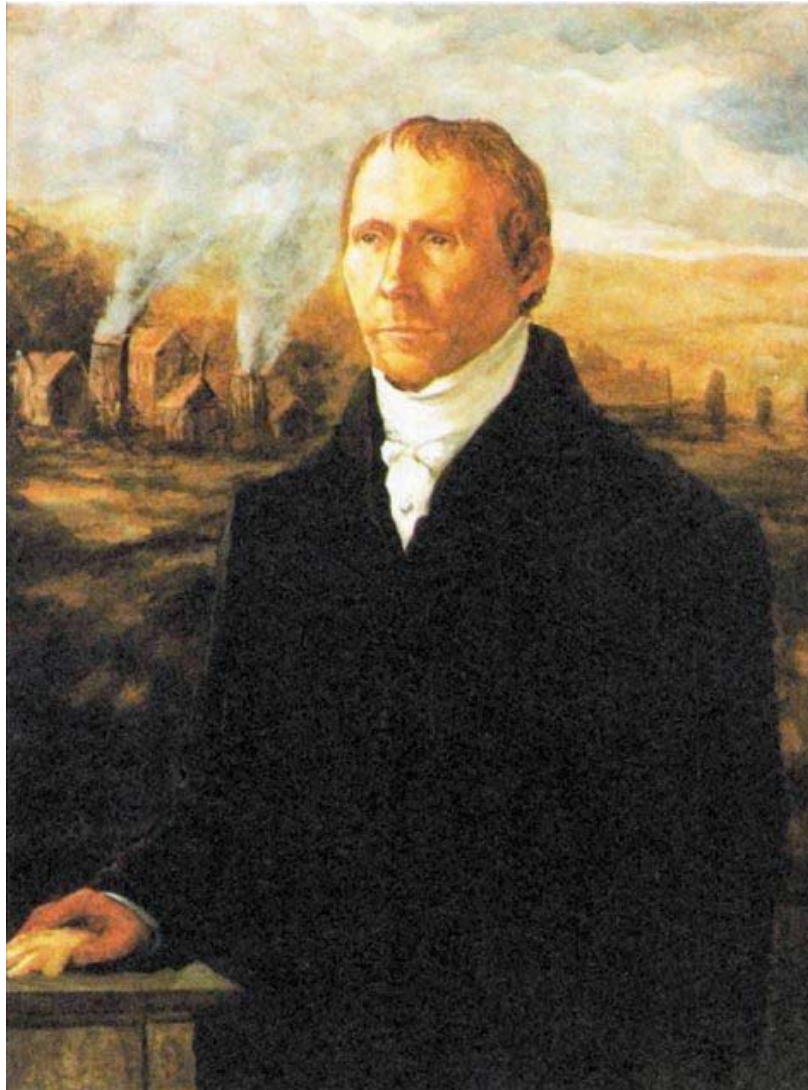
¹ W Katowicach, w początkowym okresie, Baildon wybudował 4 piece pudlingowe, w których wykonywane było tzw. *pudlingowanie*, czyli oczyszczanie surówki z domieszek węgla, krzemu i manganu.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

Z tego związku urodziło się pięciu synów i dwie córki.

John Baildon zmarł w 1846 roku, został pochowany na Cmentarzu Hutniczym w Gliwicach.

Rodzinny dom Baildonów powstał w Łubiu ok. 1860 roku wybudowany przez syna. Na okragłą rocznicę 200 lat od spustu pierwszej surówki w Hucie Królewskiej oraz w 150 rocznicę śmierci Baildona Edward Gorol zaprojektował medal pamiątkowy, a wydawnictwa śląskie opublikowały kilka prac popularyzujących postać Wielkiego Hutnika.²

fot. 1. Portret Johna Baildona (źródło – Internet)

3. Cmentarz Hutniczy w Gliwicach.

² Głównymi pozycjami pozostają : H. Christoph John Baildon. Katowice 1996 oraz H. Cristoph, E. Paduch John Baildon. Zarys biografii. Centrum Dziedzictwa Kulturowego Górnego Śląska 1996 r. Najlepiej opracowane materiały na temat rodziny Baildonów można znaleźć na Baildon Family Website: Baildon Family History from 1661. Bibliografię pomocną przy zapoznawaniu się z zagadnieniami odlewnictwa żeliwa oraz hutnictwa stali podaję w końcowej części opracowania.

Pomnik nagrobny Johna Baidona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

fot. 2. Kopia pocztówki z okresu międzywojennego przedstawiającej wejście i główną aleję Cmentarza Hutniczego w Gliwicach. Źródło – Internet.

Cmentarz założono w 1808 roku. Mieli tu być chowani pracownicy Huty gliwickiej oraz ich rodziny. Historia Cmentarza bogata jest w wydarzenia, których treść spleta się z wydarzeniami natury politycznej na Górnym Śląsku. Pochowano tu wiele zasłużonych dla śląskiej gospodarki i kultury osób. Tutaj też spoczął w 1846 roku po pracowitym życiu John Baidon. Otrzymał pomnik nagrobny w popularnej wówczas formie żeliwnego baldachimu z dekoracjami zapożyczonymi z wzorników prezentujących detale architektoniczne stosowane w sztuce gotyckiej.

John Baidon spoczywa w dobrze sobie znanym towarzystwie; pochowano tu Dyrektora Huty gliwickiej W. Branda, konstruktora maszyn A. Holtzhausena, naczelnego dyrektora Huty J. Schulze, E. T. Kalide – rzeźbiarza i modelarza, Wilhelma Kissa, brata Augusta – również artysty związanego z produkcją odlewniczą rzeźb i mniejszych form rzeźbiarskich. Lista osobistości spoczywających tu jest długa i ... trudna do precyzyjnego ustalenia z powodu zaginięcia dokumentacji źródłowej cmentarza.

Jak wspomniano wyżej, z cmentarzem wiążą się wydarzenia polityczne: w kwietniu 1922 roku część cmentarza została zniszczona przez wybuch amunicji ukrytej tu przez Niemców po plebiscycie śląskim. Zginęło wtedy 20 żołnierzy francuskich stacjonujących w Gliwicach w ramach nadzoru wojsk sojuszników nad spornymi terenami Górnego Śląska. Dużo więcej zniszczeń przyniosła polityka usuwania inskrypcji niemieckich dla zamaskowania proveniencji pomników nagrobnych propagowana przez władze socjalistyczne Polski w latach 50 –tych XX wieku. Pozwolono też na rozkradanie metalowych elementów nagrobkowych, które z racji związków z działalnością odlewniczą naturalnego opiekuna cmentarza stanowiły wyposażenie większości nagrobków. Żeliwne lwy pilnujące głównego wejścia także – prawdopodobnie – padły łupem złodziei złomu.

Obecnie Cmentarz Hutniczy stał się dla mieszkańców Gliwic przedmiotem troski o jego wygląd i potrzeby przywrócenia –przynajmniej w części – zniszczonych lub uszkodzonych nagrobków. Cele postawione sobie przez „Gliwickie Metamorfozy” –

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

Stowarzyszenie Na Rzecz Dziedzictwa Kulturowego Gliwic godne są propagowania i poparcia.

fot. 3. Gliwice, Cmentarz Hutniczy. Ogólny widok cmentarza; na pierwszym planie pole grobowe i część piaskowcowa pomnika Baildona. Stan w listopadzie 2010 roku.

4. Nagrobek Johna Baildona.

Najstarsze zdjęcie pomnika Baildona pochodzi z Archiwum Państwowego w Gliwicach (fot. 4). Brak jest informacji o dacie zrobienia fotografii, jednak wszystko (stan nagrobka i nagrobków w otoczeniu) wskazuje, że pochodzi sprzed II wojny światowej.

Pole grobowe (360 x 300 cm) zostało ograniczone płotkiem wysokości 55 cm wykonanym z powtarzających się segmentów szerokości ok. 50 cm z dekoracją przypominającą ostrołukowe zwieńczenie gotyckiego baldachimu. Motyw ten to nawiązanie do dominujących dekoracji samego pomnika nagrobnego.

Masywnie wyglądający cokół pomnika o wymiarach 140 x 140 x 55 cm wykonano z piaskowca. Podstawą cokołu jest posadowiony na poziomie ziemi stopień szerokości 15 cm i wysokości ok. 12 cm.

Od strony północnej na poziomej płaszczyźnie cokołu umieszczono tabliczkę informującą o Johnie Baildonie pochowanym w tym właśnie miejscu.

W chwili obecnej jest to wszystko, co zastaniemy na cmentarzu. Część żeliwna pomnika jest przechowywana na terenie Gliwickich Zakładów Urządzeń Technicznych kontynuujących tradycje Huty Gliwickiej.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

fot. 4. Pomnik nagrobny J. Baildona na Cmentarzu Hutniczym w Gliwicach. Kopia zdjęcia z Archiwum Państwowego w Gliwicach; źródło Internet.

Pomnik nagrobny Johna Baidona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

fot. 5. Gliwice, Cmentarz Hutniczy. Tabliczka umieszczona na cokole pomnika J. Baidona 5 maja 2007 roku umieszczono tabliczkę na nagrobku Baidona

zdjęcie z zasobów Archiwum Państwowego w Gliwicach

fot. 6. Prace przy nagrobku Baidona w 2007 roku wykonywane przez członków PTTK i Związku „Solidarność” Huty Baidon. Źródło – Internet.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

fot. 7. Gliwice, GZUT; część żeliwna nagrobka J. Baildona przechowywana na terenie GZUT. Strona frontowa. Stan w listopadzie 2010 r.

Treść wpisu do Rejestru Zabytków z końca 1972 roku sugeruje przeniesienie w tym właśnie okresie części żeliwnej pomnika nagrobego Baildona na teren GZUT i wykonanie napraw dla osiągnięcia dobrego wyglądu tego obiektu. Przeniesienie pomnika pozwoliło na lepsze wykorzystanie zaplecza technicznego przy pracach naprawczych, a pozostawienie na terenie chronionym miało uniemożliwić ewentualne uszkodzenia i kradzież jego elementów.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

Tak więc pomnik nagrobny Baildona został pozbawiony swojego otoczenia (w tym także kamiennego cokółu), ale dzięki temu - być może - przetrwał do dnia dzisiejszego.

Sam pomnik żeliwny to konstrukcja złożona z wielu elementów doskonale dopasowanych do siebie.

Całość tworzy rodzaj baldachimu o formach gotyckich. Podstawą baldachimu są kolumny w pełnym porządku, z bazami na rzucie ośmioboków regularnych, które poprzez podwójne profilowanie przechodzą w trzony kolumn. Kolumny zaopatrzone w głowice, na które nałożono podstawy sterczyn wieżyczkowych ozdobionych na narożnikach profilowaniem, wyżej – pełzankami, i zwieńczonymi kwiatonami.

Kolumny zostały związane w górnych partiach wimpergami wypełnionymi maswerkami z trójlistnym zamknięciem.

Przestrzenie między kolumnami wypełniono blendami z blachy. Dołem do wysokości baz poprowadzono ozdobione motywami geometrycznymi pasy oddzielone od górnej części profilowaniem stykającym się z profilami biegnącymi równoległe do kolumn.

W blendzie frontowej wycięto okrągły otwór, w który wstawiono tondo otoczone profilowaną ramą z głęboko plastycznym portretem Baildona. Poniżej umieszczona została inskrypcja następującej treści:

JOHN BAILDON
***17. XII. 1773 LARBERT SZKOCJA**
+ 7. VIII. 1846 GLIWICE³

Blendy prawego i lewego boku ozdobiono postaciami aniołów w rozwianych szatach, z szeroko rozpostartymi skrzydłami.

Całość zamknięta jest łamanym daszkiem ozdobionym nad wimpergami żabkami (nieco większymi niż żabki sterczynek wieżyczkowych i odlanych w żeliwie; żabki sterczynek odlano w ołowiu).

Dekoracyjnym elementem wieńczącym pomnik jest kwiaton osadzony na skrzyżowaniu kalenic.

Powierzchnię pomnika pokryto warstwą malarską w kolorze czarnym grafitowym.

Uszkodzenia pomnika po 125 latach od jego wzniesienia musiały wymagać interwencji. W 1972 roku wykonano prace, które pozwoliły osiągnąć dobry wygląd ekspozycyjny obiektu. Zabiegi wykonali pracownicy, którzy nie dysponowali wiedzą konserwatorską. Popołnione wtedy błędy muszą być naprawione w trakcie obecnie zaplanowanych prac.

Wiele wskazuje na to, że pomnik poddany został kolejnym pracom około roku 2002. Obejmowały one wykonanie napraw kolejnych uszkodzonych połączeń oraz naniesienie nowych powłok malarskich.

Określenie zakresu prac wykonanych w 1972 roku jest możliwe po porównaniu zdjęć prezentujących wygląd pomnika przed II wojną światową i obecnie. Różnice dotyczą inskrypcji poświęconej Baildonowi, wypełnienia czterolistnych zamknięć maswerków w górnych partiach wimperg oraz zwieńczeń kwiatonami sterczyn kontynuujących linię kolumn narożnych jak też analogicznych zwieńczeń wimperg.

³ Podana tu data urodzin Baildona: 17 grudnia 1773 roku nie pokrywa się z datą podawaną w informacjach publikowanych (7 lipca 1772 roku). Jeszcze inną datę urodzin sugeruje tabliczka umieszczona na cokole pomnika Baildona na Cmentarzu Hutniczym: 17. 12. 1772 r. Nie budzi wątpliwości data śmierci J. Baildona.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

fot. 8. GZUT. pomnik nagrobny J. Baildona. „Spolszczona” inskrypcja umieszczona pod tondem z portretem Baildona. Stan obecny.

Obecny napis zastąpił napis w języku niemieckim wykonany w odmiennym metalu – prawdopodobnie w mosiądzu – i przymocowanym do stalowych blach przesłaniających wnętrze baldachimu pomnika.

Litery obecne zostały wycięte z blachy mosiężnej, nałożone w miejscu dawnej inskrypcji oraz pomalowane w kolorze tła – grafitowo czarnym. Określenie czasu urodzenia zastąpiono stylizowaną gwiazdką, określenie czasu śmierci – równoramiennym krzyżykiem.

Fotografia nr 9 pokazuje też brak wypełnienia wieńczącego wimpergi czteroliścia krzyżami z trójlistnie zakończonymi ramionami. Zdjęcie przedwojenne uprawdopodobnia też fakt (- wyraźnie widoczne bliki) wykonania narożników sterczyn narożnych z mosiądzu w celu osiągnięcia dodatkowych efektów kolorystycznych. Podobnie krzyże w wypełnieniach czteroliścia wimperg, anioły umieszczone na blendach międzykolumnowych, inskrypcje i obramienie tonda z portretem wykonane z mosiądzu mogły, już w założeniu, wzbogacać kolorystycznie pomnik.

Uproszczone rekonstrukcje zarówno zwieńczeń sterczyn narożnych jak i zwieńczeń wimperg (kwiatony) wykonane w 1972 roku z mosiądzu i zamalowane farbą w kolorze użytym do dekoracji kolorystycznej całości.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

fot. 9. GZUT. pomnik nagrobny J. Baildona. Zmienione zwieńczenia sterczyn narożnych oraz zwieńczenia wimperg. Brak także wypełnienia czteroliścia wimpergi formą przedstawiającą krzyż równoramienny. Stan obecny.

W ewentualnej dyskusji na temat baldachimowej konstrukcji pomnika nagrobnego Baildona, możliwości istnienia pierwotnej formy baldachimu otwartego, czy wreszcie kwestii autorstwa projektu (Karl Friedrich Schinkel?, Erdmann Theodor Kalide?) jest zbyt mało argumentów i przekazów historycznych do sformułowania zdecydowanych twierdzeń. Być może demontaż pomnika podsunie fragmenty odpowiedzi na takie i inne postawione pytania.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

fot. 10, 11. Pomnik nagrobny – „baldachimowy” zaprojektowany przez Schinkla w Luetzen oraz żeliwny pomnik nagrobny Lutra w Wintenberdze. Źródło – Internet.

5. Stan zachowania pomnika nagrobnego J. Baildona.

Ekspozycja pomnika w warunkach zmiennej wilgotności i temperatury zarówno w cyklach dobowych jak i w cyklu rocznym doprowadziła do znacznych zniszczeń powierzchniowych i strukturalnych żeliwa - stopu z jakiego pomnik odlano.

Ale w pierwszej kolejności należy powiedzieć, że na obecny stan zachowania powierzchni i struktury żeliwa wpływają naturalnie przebiegające procesy korozyjne przyspieszane przez niekorzystne warunki otoczenia. W wyniku zanieczyszczenia powietrza mamy do czynienia z występowaniem tzw. „kwaśnych deszczy”, które w zetknięciu z powierzchnią metalu wywołują destruktywne reakcje chemiczne i elektrochemiczne.

Do zaawansowanego stanu zniszczeń – obecnie już dobrze widocznych – przyczyniły się też wadliwie wykonane prace w 1972 roku. Niektóre elementy pomnika – profile wypełniające wimpergi, podstawy sterczyn narożnych i górnych płaszczyzn kapiteli kolumn, daszki wimperg sterczyn narożnych zostały pospawane z użyciem elektrod do spawania w łuku elektrycznym. Być może użyto elektrod do spawania stali oraz nie wykonano odkwaszenia miejsc spawanych; w efekcie są to miejsca występowania dużych zniszczeń korozyjnych (korozja powierzchniowa i wżerowa).

Jak wspominałem wyżej, niektóre elementy dekoracyjne: narożniki sterczyn narożnych baldachimu, wypełnienie wimperg w tych sterczynach, litery inskrypcji, postaci aniołów oraz zredukowane w formie kwiatony wieńczące sterczyny i główne wimpergi boczne (uzupełnienia z 1972 roku) wykonano z mosiądzu lub innego metalu dającego możliwość wykorzystania innej od żeliwa kolorystyki. Niedostateczne zabezpieczenie antykorozyjne styku tych elementów z żelwem pozwoliło w rezultacie na gwałtowny rozwój korozji elektrochemicznej.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

Po dziesiątkach lat ujawniły się wady odlewnicze wynikające z tzw. segregacji stopów zachodzącej w trakcie ich stygnięcia po odlewie. Nierównomierna segregacja stopu w różnych jego partiach i związane z tym różnice w szybkości zachodzenia procesów korozji międzycząsteczkowej prowadzi do wystąpienia sił odspajających i, w konsekwencji, do zniszczeń powierzchniowych i podpowierzchniowych żeliwa.

fot. 12. Gliwice, GZUT. Pomnik nagrobny J. Baildona, część żeliwna, bok prawy (heraldycznie). Stan w listopadzie 2010 r.

Pomnik nagrobny Johna Baidona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

Do wad odlewniczych należy też zaliczyć naprężenia wewnętrzne, które ujawniają się po pewnym okresie i powodują pęknięcia elementów. Takie zjawisko można zaobserwować w podstawie lewej tylnej kolumny pomnika.

fot. 13. Gliwice, GZUT. Pomnik nagrobny J. Baidona, część żeliwna, tył. Stan w listopadzie 2010 r.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

fot. 14. Gliwice, GZUT. Pomnik nagrobny J. Baildona, część żeliwna, bok lewy (heraldycznie). Stan w listopadzie 2010 r.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

fot. 15 - 18. Gliwice, GZUT. Pomnik nagrobny J. Baildona, część żeliwna, fragmenty ze zniszczeniami będącymi efektem źle zabezpieczonych spawów, uzupełnień wykonanych metodą napawania i niedostatecznego zabezpieczenia antykorozyjnego w miejscach styku różnych metali. Stan w listopadzie 2010 r.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

fot. 19. Gliwice, GZUT. Pomnik nagrobny J. Baildona, część żeliwna. Pęknięcie lewej tylnej podstawy kolumny. Stan w listopadzie 2010 r.

Zniszczona od dawna w wielu miejscach ciągłość powłok malarskich – zabezpieczającej antykorozyjnie warstwy minii ołowiowej oraz nawierzchniowej farby dekoracyjnej – jest przyczyną rozwinięcia się korozji powierzchniowej żelaza, praktycznie, na całej powierzchni zarówno żeliwnej jak i stalowej (blendy). Powierzchnia jest także zakurzona i brudna; w zakamarkach daszku zalegają zgniłe liście.

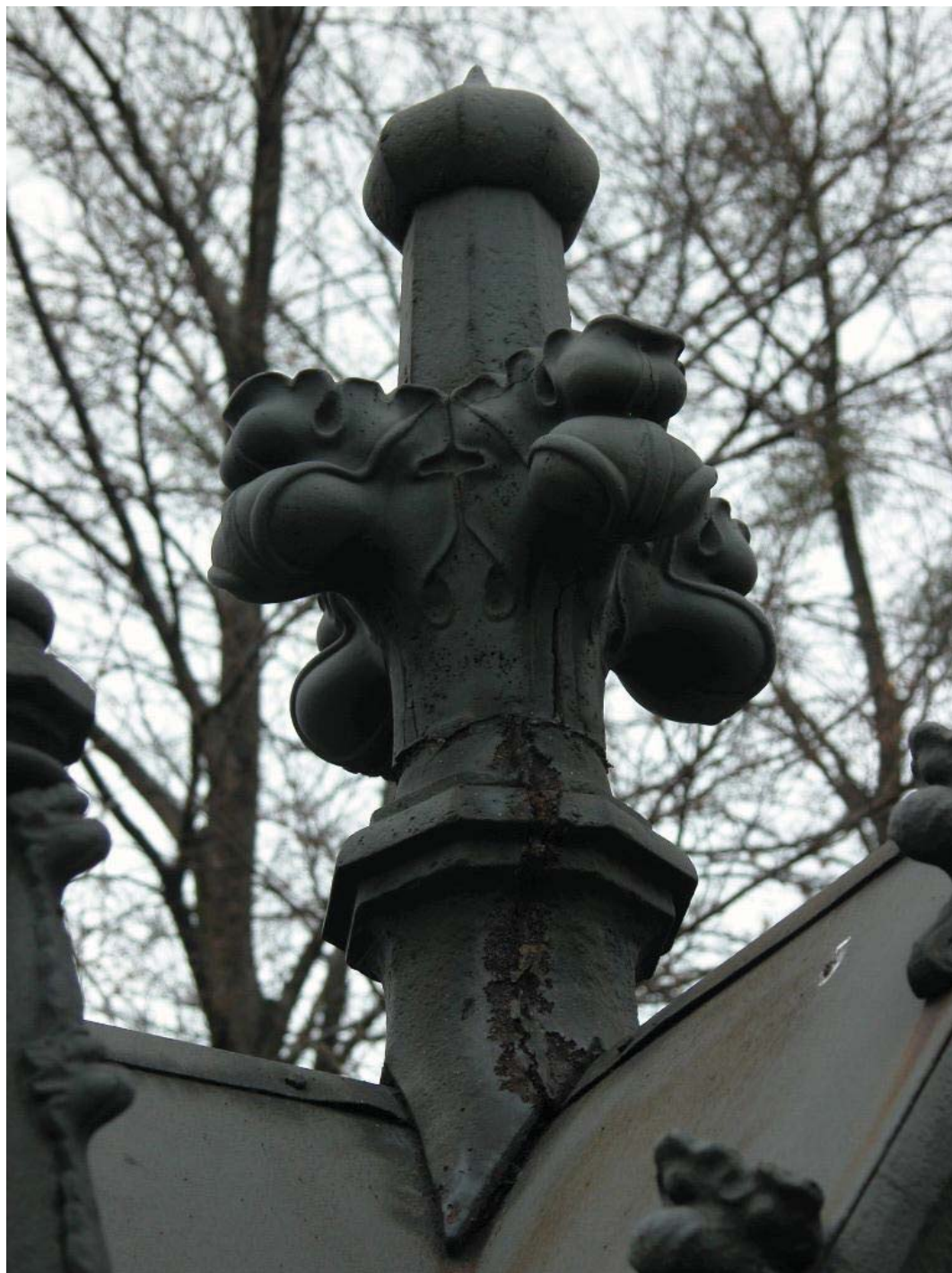
Niewątpliwie cała wewnętrzna powierzchnia pomnika jest skorodowana. Świadczy o tym rdzawe zabarwienie kształtek betonowych, na których ustawiono konstrukcję. To efekt spływania po wewnętrznych, skorodowanych powierzchniach elementów skondensowanej wilgoci

Poza pęknięciami – jak w przypadku bazy kolumny – wynikającymi z wad technologicznych mamy też do czynienia z pęknięciami będącymi następstwem długotrwałego działania procesów korozji warstwowej. Skutkiem takiego zjawiska jest zniszczenie podstaw sterczyn narożnych nałożonych na wierzch kapiteli kolumn oraz spękanie wieńczącego pomnik kwiatonu.

Korozja warstwowa dała też o sobie znać w miejscach połączeń poszczególnych elementów ze sobą. Pełny dostęp do tych uszkodzeń będzie zapewniony po dokonaniu demontażu konstrukcji pomnika. Póki co, miejscami o najbardziej

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

zaawansowanych procesach korodowania warstwowego są połączenia blach tworzących blendy z ich obramieniami, a szczególnie w ich dolnych partiach. Brak jest niektórych elementów pomnika. Poza kwiatonami wieńczącymi sterczyny i wimpergi, które zostały uzupełnione w bardzo zredukowanej formie braki dotyczą dużych i małych pełzanek, elementów wimperg sterczyn narożnych, ich narożników oraz ozdób kalenic daszka.

fot. 20. Gliwice, GZUT. Pomnik nagrobny J. Baildona, część żeliwna. Pęknięcia kwiatonu wieńczącego pomnik. Stan w listopadzie 2010 r.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

fot. 21, 22. Gliwice, GZUT. Pomnik nagrobny J. Baildona, część żeliwna. Korozja warstwowa na styku blach blend i ich obramienia. Stan w listopadzie 2010 r.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

fot. 23, 24. Gliwice, GZUT. Pomnik nagrobny J. Baildona, część żeliwna. Zniszczenia korozyjne fragmentów. Stan w listopadzie 2010 r.

fot. 25, 26. Gliwice, GZUT. Pomnik nagrobny J. Baildona, część żeliwna. Elementy dekoracyjne. Stan w listopadzie 2010 r.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

fot. 27, 28. Gliwice, GZUT. Pomnik nagrobny J. Baildona, część żeliwna. Fragmenty z portretem J. Baildona oraz jeden z aniołów dekorujących boki pomnika. Stan w listopadzie 2010 r.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

Pomnik nagrobny J. Baildona nie uniknął też uszkodzeń wynikających z uszkodzeń mechanicznych –otarć i przypadkowych uderów.

6. Założenia konserwatorskie do programu prac przy pomniku nagrobnym J. Baildona.

Pomnik nagrobny Johna Baildona jest obiektem upamiętniającym człowieka o wielkich zasługach dla XIX– wiecznego przemysłu rozwijającego się na Śląsku. Miejscem właściwym, na które powinien wrócić jest Cmentarz Hutniczy, gdzie należy stworzyć warunki gwarantujące bezpieczeństwo przed uszkodzeniami i kradzieżą.

Poza częścią żeliwną należy poddać konserwacji piaskowcowy cokół pomnika. Zakres prac przy cokole to: oczyszczenie powierzchni kamienia z obcych nawarstwień, doprowadzenie do jednolitej kolorystyki charakterystycznej dla tego typu piaskowca oraz impregnacja powierzchni.

Poszczególne elementy metalowe po czynnościach konserwatorskich powinny być przewiezione na Cmentarz Hutniczy i tutaj zmontowane, tak , aby pomnik uzyskał swoją formę pierwotną.

Przed przystąpieniem do prac przy metalu należy wykonać roboczą dokumentację wstępną. Badaniom należy poddać skład chemiczny żeliwa oraz elementów z innych metali. W trakcie prac należy wykonywać dokumentację fotograficzną oraz prowadzić Dziennik Konserwatorski. Pozwoli to sprawne wykonanie końcowej Dokumentacji Konserwatorskiej.

Żeliwny baldachim pomnika przechowywany na terenie Gliwickich Zakładów Urządzeń Technicznych należy zdemontować na elementy składowe dbając o spowodowanie jak najmniejszych zniszczeń. Jednak należy pozostawać w świadomości, że niektóre połączenia wykonane w 1972 roku należy usunąć i zaplanować uzupełnienia powtarzające formy pierwotne z rodzajem wzajemnych połączeń zapewniających ich trwałość.

Demontaż pozwoli na szczegółową ocenę stanu zachowania wszystkich elementów. Wstępne oczyszczenie z resztek powłok malarskich i nawarstwień korozyjnych jest kolejną czynnością do wykonania przybliżającą możliwość szczegółowej oceny stanu zachowania.

Zakładając, że pomnik nagrobny Baildona winien powrócić do swojej pierwotnej formy należy przygotować modele brakujących lub niedostatecznie wiernie odtworzonych fragmentów. Uwaga ta dotyczy kwiatonów sterczyn narożnych oraz sterczyn nad wimpergami baldachimu. Elementy te powinny być wykonane w żeliwie.

Elementy stanowiące dekoracje narożników sterczyn, płaszczyzny wimperg tych sterczyn należy uzupełnić w materiale pierwotnym – mosiądzu. Zastosowanie tego stopu i łączenie go z żeliwnym tłem stwarza konieczność wykonania doskonałego zabezpieczenia antykorozyjnego żeliwa w celu uniknięcia korozji elektrochemicznej. Jako modele można wykorzystać elementy istniejące po dostosowaniu ich do warunków technologii odlewniczej.

Wzbogacenie kolorystyki pomnika o elementy wykonane z mosiądzu wymaga zamiany połączeń nitowanych na śrubowe.

Pewnego rodzaju wyzwaniem dla konserwatorów będzie właściwe zrekonstruowanie połączeń śrubowych poszczególnych elementów metalowych. W

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

razie potrzeby należy stosować gwinty metryczne – będzie to rodzaj „świadka” wykonanych współcześnie prac.

Elementy uszkodzone należy naprawić. I tak pęknięcia powinny być połączone poprzez odpowiedniego rodzaju spawanie oraz wcześniejsze przygotowanie miejsc spawania. Potrzeba też uzupełnienia brakujących elementów żeliwnych (żabki dachowe) oraz mniejszych żabek z ołowiu.

Istnieje pewne prawdopodobieństwo potrzeby wymiany blachy stanowiącej pokrycie daszka baldachimu. Jednak w takim przypadku powinno się użyć typowej blachy stalowej i po przygotowaniu jej powierzchni nanieść warstwę cynkową.

Po zgromadzeniu wszystkich elementów pomnika i zrekonstruowaniu połączeń można przystąpić do próbnego montażu, który pomoże wykryć ewentualne brakujące połączenia lub połączenia źle zrekonstruowane.

Uzyskanie poprawnej formy pomnika w montażu próbnym jest sytuacją wyjściową do przystąpienia do niezwykle istotnej czynności zabezpieczenia antykorozyjnego powierzchni metalu.

Z wieloletnich doświadczeń i obserwacji wiadomo, że najlepszym zabezpieczeniem antykorozyjnym powierzchni żeliwnych jest ochrona poprzez naniesienie warstwy cynku lub tzw. stopu Dunois'a (Zn 85 Al. 15) metodą strumieniowo – cieplną. Warstwa 120 – 150 mikronów pozwala na uznanie warstwy za dostateczną.

Wymagane jest stosowanie przewidzianych reżimów technologicznych, a szczególności odpowiedniego przygotowania powierzchni przed natryskiem.

Niezależnie od tego należy nanieść kolejne warstwy malarskie: uszczelniająco-podkładową oraz nawierzchniową.

Dobre rezultaty daje stosowanie takich farb jak firmy SCHILL (Niemcy). Konieczna jest farba dobrze współpracująca ze świeżo położonym cynkiem. Jako farbę nawierzchniową można stosować farbę grafitową w kolorze matowej czerni. Zawartość grafitu daje efekt hydrofobowości powłoki.

W razie braku możliwości zastosowania cynkowania natryskowego istnieje możliwość zastosowania zabezpieczenia antykorozyjnego w postaci warstwy z preparatu cynkowego stosowanego na zimno takiego jak ZINGA produkcji belgijskiej. Kolejne warstwy malarskie stosuje się analogicznie jak przy metodzie cynkowania natryskowego.

Po zabezpieczeniu antykorozyjnym powierzchni metalu oraz malarskim opracowaniu dekoracyjnym powierzchni możliwe jest przystąpienie do prac montażowych.

Dla uniknięcia uszkodzenia warstw ochronno-dekoracyjnych na powierzchniach stykających się kamieniem – w przypadku ustawienia na cokole należy zastosować podkładki z blachy ołowianej grubości 0,5 – 1 mm. Podobnie, gdyby zapadła decyzja o (czasowym) pozostawieniu pomnika w GZUT.

Propozycja powrotu do pierwotnych form pomnika J. Baildona poprzez wykonanie rekonstrukcji elementów zredukowanych podczas prac przy pomniku w 1972 roku oraz wykorzystania zastosowanych elementów mosiężnych do wzbogacenia kolorystycznego jest – formalnie - czynnością o charakterze renowacyjnym. Jednak sugeruje się podjęcie tych czynności ze względu na charakter obiektu (sztuka sepulkralna) oraz wyjątkowość postaci , którą pomnik ma upamiętniać. Ograniczanie działań przy pomniku Johna Baildona i redukcja jego pierwotnej formy byłoby w stosunku zasług Baildona bardzo niewłaściwe.

Pomnik nagrobny Johna Baidona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

7. Program prac konserwatorskich przy pomniku nagrobnym J. Baidona

Program prac określają poniżej wymienione czynności konserwatorskie:

- prace konserwatorskie przy kamiennym cokole pomnika na Cmentarzu Hutniczym: wykonanie dokumentacji wstępnej, usunięcie obcych nawarstwień, scalenie kolorystyczne piaskowca, impregnacja kamienia
- badania wstępne obiektu : wykonanie wstępnej dokumentacji fotograficznej i opisowej oraz badania laboratoryjne składu chemicznego zastosowanych metali i stopów,
- demontaż pomnika na elementy składowe,
- wstępne oczyszczenie powierzchni elementów metalowych z resztek powłok malarskich i nawarstwień korozyjnych metodami mechanicznymi,
- ocena stanu zachowania poszczególnych elementów pod kątem zakresu uzupełnień i rekonstrukcji,
- przygotowanie modeli do wykonania uzupełnień i rekonstrukcji,
- wykonanie uzupełnień i rekonstrukcji w technologii użytej pierwotnie,
- sprawdzenie sprawności połączeń oraz rekonstrukcja połączeń uszkodzonych lub koniecznych w nowych elementach,
- montaż próbny
- właściwe oczyszczenie metodami mechanicznymi (oczyszczanie strumieniowo-ściernie – tzw. piaskowanie z użyciem odpowiedniego ścierniwa)
- naniesienie warstwy cynku lub stopu Dunois'a na powierzchnie żeliwną,
- zabezpieczenie antykorozyjne powierzchni elementów wykonanych z innych metali,
- naniesienie warstw malarskich: uszczelniająco-podkładowej i nawierzchniowej w odpowiedniej kolorystyce,
- montaż pomnika
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej dla całego pomnika nagrobnego.

Niezbędne jest zorganizowanie komisji konserwatorskich, w której uczestniczyć powinni inspektorzy Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Konserwator Miejski w Gliwicach przy udziale wykonawcy prac. Komisja wstępna i końcowa oraz komisje organizowane w razie potrzeby w trakcie prac będą okazją do wyjaśniania pytań szczegółowych dotyczących zakresu i sposobu prowadzenia czynności konserwatorskich przez wykonawcę.

Pomnik nagrobny Johna Baidona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

8. Wycena prac konserwatorskich przy pomniku

Wycena prac konserwatorskich prowadzona jest w oparciu o przyjęte cenniki biorące pod uwagę następujące elementy :

- powierzchnię elementów pomnika,
- stopień zniszczenia powierzchni w skali 1 – 10 (1 – 10 % itd.),
- stawkę podstawową będącą średnią płacą miesięczną w ostatnim kwartale podawaną do wiadomości przez GUS,

Wyliczenie w oparciu o „Zasady wynagradzania artystów plastyków konserwatorów-restauratorów dóbr kultury” opracowane przez Ogólnopolską Radę Konserwatorów Dzieł Sztuki ZPAP.

Wyliczenie powierzchni do konserwacji w oparciu o podstawowe wymiary pomnika nagrobnego (patrz wymiary kamiennego cokołu oraz inwentaryzację wymiarową części żeliwnej pomnika)

Powierzchnia kamiennego cokołu: $4 \times (14 \times 5,5)$ -boki + $2 \times (17 \times 1,7 + 1,7 \times 14)$ – stopień w przyziemiu + $2 \times (14 \times 1,5 + 11 \times 1,5)$ widoczna powierzchnia pozioma =
= 488,4 dm kw

Powierzchnia elementów metalowych: $4 \times (18,2 + 9) \times (9 + 2 \times 0,5 \times 1,3 \times 3,14)$ – korpus + $8,2 \times 1,0 \times 4$ str. x 4 szt.- sterczyny narożne + $5,5 \times 1,2 \times 3,14$ – kwiaton wieńczący = $2 850,2 + 131,2 + 20,7 = 3 002,1 \times 105\%$ -rozwiniecie powierzchni =
= 3 150,2 dm kw. – w zaokrągleniu - = 3 150 dm kw.

Stopień zniszczenia powierzchni kamienia – 10 %

pozycja cennikowa – 8. B – 1d : detal architektoniczny prosty (z kamienia naturalnego i sztucznego / piaskowce, wapienie miękkie, wapień jurajski; tabela 1 – elementy architekt. surowe) – 0,26% - 0,98 % s.p.

przyjęty % stawki podst. – 0,26

stopień zniszczenia powierzchni metalu – 15 %

pozycja cennikowa – 8. F – 2. a : elementy metalowe, architektoniczne – żelazo, żeliwo : 0,13 % - 0,30% s.p.

przyjęty % stawki podst. – 0,30

1. Prace konserwatorskie przy piaskowcowym cokole pomnika :

$$488,4 \times \text{[redacted]} \times 0,26 \% \text{ s. p.} = \text{[redacted]}$$

2. Prace konserwatorskie przy elementach żeliwnych:

$$3 150 \times \text{[redacted]} \times 0,30\% \text{ s. p.} \times 1,5 = \text{[redacted]}$$

3. Demontaż i montaż części żeliwnej :

a/ demontaż: 3 dni x 8 h x 2 osoby [redacted]

b/ montaż : 2 dni x 8 h x 2 osoby [redacted]

razem : [redacted]

4. Uzupełnienie i rekonstrukcja el. metalowych: szacunkowo [redacted]

Pomnik nagrobny Johna Baidona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

5. Koszt rusztowań i transportu: [REDACTED]

6. Wykonanie badań wstępnych i dokumentacji konserwatorskiej: [REDACTED]

Łącznie poz. 1 - 6: [REDACTED]

9. Uwagi końcowe

Opracowanie niniejsze zostało napisane w oparciu o typowe założenia konserwatorskie stosowane przy tego typu obiektach. Żeliwo jako tworzywo artystyczne doczekało się właściwych ocen stosunkowo niedawno. Wiele prostszych w formie obiektów (jak np. tablice nagrobne) było zaliczane do przedmiotów z zakresu kultury materialnej. Praktycznie, dopiero w latach 70 – tych ub. wieku zaczęto prowadzić prace konserwatorskie przy zabytkach żeliwnych. Powodem zmian w traktowaniu było, niestety, gwałtowne pogorszenie się stanu zachowania obiektów żeliwnych wskutek oddziaływania zanieczyszczonej atmosfery.

Uzyskiwanie żeliwa w dużych ilościach, na co pozwolił rozwój technologii hutniczych w Europie już na przełomie XVIII i XIX wieku spowodowało zastępowanie żeliwem kamienia – kłopotliwego w obróbce oraz brązu – drogiego jako materiał odlewniczy. Te zmiany najszybciej pojawiły się w sztuce sepulkralnej. Nieco później żeliwo zmieniło akcenty dekoracyjne w architekturze, a pod koniec XIX wieku zaczęło odgrywać rolę architektonicznych elementów konstrukcyjnych. W międzyczasie spełniło swoją ważną rolę w budowie maszyn.

Potrzeba wykonania prac konserwatorskich przy pomniku nagrobnym Johna Baidona nie budzi żadnych wątpliwości. Konieczne jest jednak przeniesienie pomnika na gliwicki Cmentarz Hutniczy i odpowiednie zabezpieczenie przed możliwością uszkodzenia lub kradzieży.

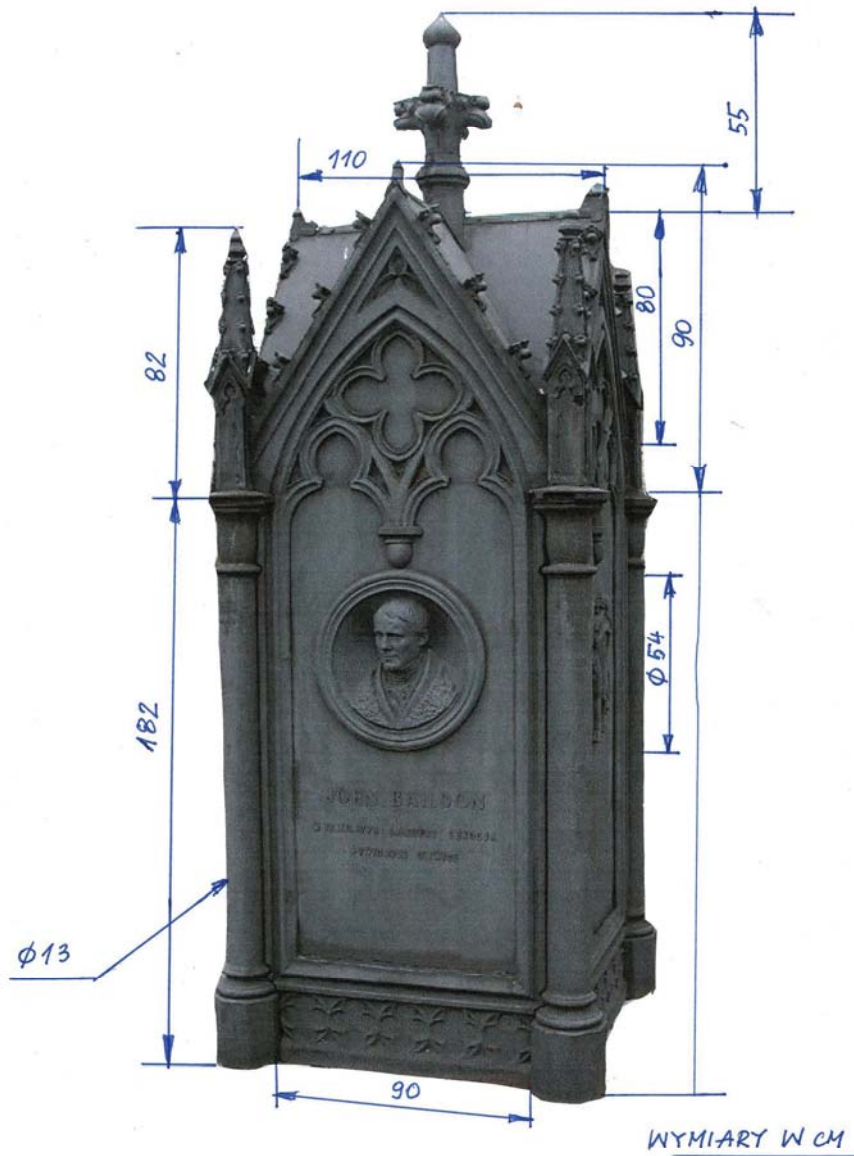
Pragnę podziękować Panu Tadeuszowi Wojarskiemu – Prezesowi Zarządu GZUT za cenne uwagi dotyczące pomnika J. Baidona oraz za gościnność podczas moich wizyt w dawnej Hucie Gliwickiej.

Wybrana bibliografia

Poza opracowaniami cytowanymi w przypisach warto zapoznać się z kilkoma pozycjami zajmującymi się ogólnymi zagadnieniami dotyczącymi żeliwa, ale też z traktującymi ten temat szczegółowo.

- Kazimierz Gierdziejewski. Zarys dziejów odlewnictwa w Polsce. Stalinogród 1954. PWN
 - Karl Stoezel. Gieserei ueber Jahrtausende. Leipzig. DV f G
 - Elizabeth Schmutermeier Cast iron from central Europe, 1800 – 1850. Austrian Museum of Applied Arts. Vienna
 - Marian Campbell Decorative ironwork. Victoria and Albert Museum. London.
 - Eva Schmidt Eisenkunstguss. Verlag der Kunst. Dresden 1976.
- Cmentarz Hutniczy w Gliwicach posiada swoją biografię.

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

OGÓLNA INWENTARYZACJA POMIAROWA CZĘŚCI ŻELIWNEJ POMNIKA
NAGROBNEGO JOHN BAILDONA Z CMENTARZA HUTNICZEGO W
GLIWICACH – CZASOWO PRZECHOWYWANEGO NA TERENIE GZUT

Pomnik nagrobny Johna Baidona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

PAŃSTWOWA SŁUŻBA OCHRONY ZABYTKÓW
Oddział Wojewódzki w Warszawie
00-950 WARSZAWA, ul. Senatorska 14
tel. 28-57-51, 28-57-52
08374351

Warszawa dn. 2.09.1994r.

WKZ/N/539/2733/94

Z A Ś W I A D C Z E N I E N r 8 1

Na podstawie art.217 par.2 pkt. 2 Kodeksu postępowania administracyjnego i par. 19 i 20 rozporządzenia Ministra Kultury i Sztuki z dn. 11 stycznia 1994r. o zasadach i trybie udzielenia zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach oraz prac archeologicznych i wykopaliskowych, warunkach ich prowadzenia i kwalifikacjach osób, które mają prawo prowadzenia tej działalności /Dz.U.Nr 16, poz.55/ stwierdzam, że:

Pan *ni/* **JANUSZ MRÓZ**

urodzony *ia/* 25.09.1950 r.

zamieszkały *ia/* 00-453 Warszawa ul. Czemiakowska 155/67

posiada kwalifikację : **do prowadzenia prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych w zakresie konserwacji metalu**

Niniejsze zaświadczenie nie zwalnia od obowiązku każdorazowego uzyskania zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie prac przy zabytkach, określonego przepisami powołanego wyżej rozporządzenia.

Kopię zaświadczenia składa się do akt znajdujących się przy rejestrze wydawanych zaświadczeń o kwalifikacjach.

Zaświadczenie wydaje się na wniosek zainteresowanego.

Otrzymuje:

Janusz Mróz
00-453 Warszawa
ul.Czemiakowska 155/67

Z up. Wojewody warszawskiego
Maria Brukalska
mgr inż. arch. Maria Brukalska
Wojewódzki Konserwator Zabytków

Pomnik nagrobny Johna Baildona z Cmentarza Hutniczego w Gliwicach
Stan zachowania, program prac konserwatorskich oraz wycena tych prac

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Minister Kultury
i Dziedzictwa Narodowego
Bogdan Zdrojewski

AKT NADANIA

**uprawnień rzeczoznawcy
Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego**

Na podstawie art. 100 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późniejszymi zmianami) nadaje:

**Panu
Mgr. Januszowi Mrozowi**

**uprawnienia rzeczoznawcy
Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
w zakresie opieki nad zabytkami**

w dziedzinie: rzemiosło artystyczne i sztuka użytkowa

w specjalizacji: konserwacja zabytków metalowych

Uprawnienia nadaje się do dnia 31 grudnia 2012 r.

MINISTER KULTURY
I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Warszawa, dnia 25 czerwca 2009 r.